

münk előtt fejlik ki ebből az igazi művelődéstörténet, a nevelés hatásának a története, kifejeződnek ebben a fejlődésre szükséges és káros vonások. Ezen az alapon az egyetemes neveléstudományon belől megalakulhat a nemzeti neveléstudomány, vagyis igazában: az eddigi neveléstudomány tovább fejlődhetik abban az irányban, mely érvényesülését lehetővé és remélhetővé teszi.

IMRE SÁNDOR.

KÖZOKTATÁSUNK SZERVEZETÉRŐL

(Különös tekintettel a nevelőiskolára.)

Dr. W. Rein mindazokat az iskolákat, amelyek az általános irányú nevelőtanítás szolgálatában állanak, a szakiskoláktól való megkülönböztetés végett a *nevelőiskola* elnevezés alatt foglalja össze. Ide tartoznak tehát

a) az elemi (vagy nép)-iskola (fiúk és lányok számára), mint a nevelőiskola alsó foka;

b) a polgáriskola (Rein-nál Mittel- avagy Realschule) és a felsőbb leányiskola, mint a nevelőiskola középső foka;

c) a gimnázium, a főreáliskola és a leánygimnázium (Rein-nál Höhere Schule-k), mint a nevelőiskola felső foka.

Köztudomású, hogy Németországban általában Höhere Schule-nak nevezik ami ú. n. középiskoláinkat, holott az ott Mittelschule-nak nevezett iskolafaj ami polgáriskolánknak felel meg. A fenti felosztás szerint valóban észszerűbbnek látszik a nevelőiskolának középső fokozatát nevezni *középiskolának*, szemben az alsó fokon az elemi iskolával, a felső fokon pedig a gimnáziummal és a főreáliskolával, mint felső iskolákkal. A két szélső fok között a hatosztályú polgári iskola, valamint a felsőbb leányiskola is, valóban középhelyet foglalnak el.

A nevelőiskolának feladata (mind a három fokozatában), hogy általános irányú képzést nyújtson; tanítványaiban azt a sokoldalú érdeklődést kell fölkeltenie és ápolnia, amely az egyéniség lényege, magva.* Az eszmeképül felállított egyéniség középpontja az erkölcsi meggyőződés, amelynek fölkelte, fejlesztése, megszilárdítása és gyakorlása a nevelőiskola legnemesebb feladata.

* Herbart szerint tudvalevőleg a nevelőtanítás végcélja az *erény* fogalmában rejlik. Elérésére irányul, mint közelebbi cél: a sokoldalú érdeklődés keltése és ápolása. (L. Rein Pädagogikjában a Methodologie című szakasz Unterrichtsziel-ját).

Ennek az iskolának a működése nem irányúl közvetlenül arra, hogy tanítványait valamelyik életpályára képesítse; mert ez nem az ő, hanem a különböző szakiskolák feladata, amelyek a nevelőiskola munkáját bizonyos szakszerű irányban folytatják és betetőzik. Az ő törekvése csak arra irányúl, hogy lerakja az alapját annak, ami a képzésben általános emberi, hogy azután a kulturmunka különböző ágai rajta fölépüljenek. Bármennyire szerteágazók is ezek, a nevelőiskola mégis csak valamennyinek a közös törzse, amely a nevelőtaniítás és a fegyelem helyes vezetése útján szilárd alapot nyújt az egyéniség erkölcsi jellemének kifejlesztésére.

Pestalozzi szerint *emberiskola* névvel is illethetnők valamennyi fokozatában; mert célja valóban az erkölcsi érdek szolgálatában álló általános emberi képzés. Szervezetének és tanítási rendszerének legfőbb elve: az *általános műveltség* elsajátítása, amely semmiféle különleges élethivatáshoz vagy foglalkozáshoz nem alkalmazkodik. Feladata az általános népnevelés tág köre, amely az egyszerű munkástól felfelé a honpolgárok összeségére terjed ki. Az igazi humanitás szellemében a nép minden rétegének a megnevelését célozza; az ismeretek és művészetek alkotó elemeit úgy tekinti, mint az ember megnevelésére szolgáló eszközöket, amelyek önnönmagukban is méltó tárgyai a lelki munkásságnak.

Az általános irányú nevelőtaniítás érdekeinek szoros szemmel tartása mellett azonban a nevelőiskola nem zárkózik el teljesen a gyakorlati élet követelményeitől. A különböző élethivatások igényeihez való alkalmazkodása, amennyiben az főcéljának a kockáztatása nélkül megvalósítható, *első sorban abban nyilvánul, hogy a fennebb megnevezett fokozatokra oszlik.*

Általánosságban tekintve a dolgot, hogy t. i. a nevelőiskola főfeladata a jellemképzés, s hogy minden embernek a kiképeztetése lényegében egy és ugyanazon közös célra — erkölcsi jellemmé való képzésére — irányul: tulajdonképen a nép valamennyi gyermeke számára csakis egy és ugyanazon szervezettű nevelőiskolára lenne szükségünk. Ezzel az általános elvvel azonban ellentétben állanak a gyakorlati élet követelményei, amelyek már a múltban arra indították az intéző köröket, hogy a különböző életviszonyokhoz alkalmazott más-más iskolafajokat létesítsenek.

Nem bocsátkozom itt a történelmi fejlődés taglalásába, hanem egyszerűen csak utalok arra, hogy a nevelőiskola hazánkban a történelmi fejlődés folyamánként jelenleg a következő alakokban ismeretes: népiskola, elemi fiú- és leányiskola, felső népiskola fiúk és leányok részére, polgári fiú- és leányiskola, alreáliskola, al (kis)-gimnázium, nagygimnázium, hatosztályú reáliskola, felsőbb leányiskola

(előbb a népiskola hat osztályára alapított négy, majd az elemi iskola IV. osztályára alapított hat osztállyal), főgimnázium, főreáliskola és leánygimnázium.

Az a kérdés merül föl már most, hogy szükség van-e a gyakorlati élet szempontjából a nevelőiskola mindezen fajaira, s illetőleg melyek azok az iskola-fajok, amelyek az általános irányú képzés követelményeihez képest leginkább megfelelnek a jelenkor követelményeinek.

Az állami tevékenység az egyedek sokaságának az összmunkájában nyilvánul. Ez az összmunka lényegében a különböző állások- és foglalkozásokkal járó feladatok teljesítésének az eredménye; a foglalkozási körök mindegyikének a tevékenysége arra irányul, hogy munkája az összeség szolgálatába álljon. E szerint az egyesek munkájának az értéke annál nagyobb, mennél számosabban úzik, mennél jobban illeszkedik az összeségnek az irányához s szelleméhez és mennél sikeresebb s illetőleg tökéletesebb minden egyesnek a munkája magában véve. Azzal a munkájával tehát, amelyet minden egyes ember a maga hivatása körében végez, egyúttal az összeség javát mozdítja elő; s hogy ez a szolgálat, amelyet az egyesek a reájuk háramló kötelességek pontos teljesítésével az összeség javára tesznek, mentől nagyobb legyen, szükségük van mindazon képességek, ismeretek és tapasztalatok elsajátítására, amelyek munkásságuk sikerének a fokozására elengedhetetlenek.

Azokat az ismereteket, amelyek a különböző élethivatások sikeres betöltésére szükségesek, részint az illető szakiskolákban, részint a gyakorlat terén sajátíthatjuk el; megelőzőleg azonban bármely pályán szert kell tennie minden embernek arra az általános képzettségre, amely a megfelelő szakképzettség elsajátítására biztos alapul szolgál. Mert bármelyik életpályán a sikeres haladás elengedhetetlen feltétele a fogékonyság, az értelmiség bizonyos foka, mint amely a munka sikerének egyik főtényezője. Az általános emberi képzésre, mint alapra, építhető föl azután a szakképzés útján a *honpolgárrá* való képzés, amely a munkafelosztás folytán a foglalkozások sokféle ágára terjeszkedik ki.

Az általános műveltség szolgálatában álló nevelőiskolák jelentőségét azonban csak akkor fogjuk teljesen méltányolni, ha mindezenek fölül figyelemmel vagyunk egyszersmind abbeli feladatokra is, hogy működésükben az összeség *egybekapcsolását* előmozdító gondolatkör elsajátítására, a *gondolkozás, érzés és akarás* ama *közösségére* kell törekedniök, amelyben a társadalom valamennyi állása és foglalkozásköre, mint a kölcsönös érintkezés megfelelő központjaiban, találkozik. A nevelőiskola tehát a különböző néprétegek lelkiközösségének a gya-

rapítására törekszik, hogy megóvja az egyes hivatásköröket az egymástól való elszigeteltségtől, ami nagyon könnyen bekövetkeznék, ha a közösség érzetének ápolásáról és erősítéséről nem gondoskodunk. Már pedig ott, ahol a szellemi kölcsönhatás nem érvényesül, ahol az egyedek nem olvadnak egybe társadalmi közösségbe: a társadalom pusztá gépezetté süllyed, a társadalmi összetartozás, egység helyébe a rideg csere- és közlekedési kapcsolatra szorítkozó külső halmazat lép. Mindenki csak a saját ügye után lát, anélkül, hogy a mások dolgaira ügyet vetne; avagy legfeljebb csakis annyiban törődik velök, amennyiben akár önmaga, akár foglalkozási köre valami hasznát látja. Ez az állapot pedig a közélet elfajulására vezet.

A nevelőiskolának a jelentősége tehát abban áll, hogy mindannak az ápolásáról gondoskodik, ami tisztán emberi, ami közössége a néprétegek valamennyiének, ami a sokaság egybekapcsolására s egységesítésére vezet; mindennek gyökeret kell vernie a tanulók lelkében.

A nevelőiskola mindegyik fokozatában, tehát a falusi iskolában épen úgy, mint a gimnáziumban, arra kell törekednünk, hogy a tudásvágy, a gondolkodás, az ízlés, a részvétel és a hazaszeretet beoltassék a tanulók lelkébe. Az egyikben s a másokban is abból a gondolatkörből merítjük az oktatás anyagát, amely az emberekkel és a természettel való érintkezésünkéből fakad. Az általános embernek a kiművelésében az etikai és reális elemek kölcsönösen kiegészítik egymást. Arra kell törekednünk, hogy a tanuló elmélyedésre, magabeszállásra indíttassék, hogy örömet találjon a természettel való érintkezésben, épüljön a történelem kiváló alakjain, kedvét lelje mindabban, ami szép és magasztos, s öröme teljék az igazság- és világosságra irányuló kutatásban és küzdésben. A hivatáskörök elkülönüléséből folyó társadalmi szakadás ellenében az egyeseknek arra kell törekedniök, hogy kölcsönösen támogassák, segítsék és megértsék egymást, hogy ezáltal a közösségérzetet a gyengüléstől megóvják. Erre utalhat az a tudat is, hogy valamennyien egy és ugyanabból a nevelőiskolából kerültek ki, amely a család, a község és az állam kötelékében rejlő közkincsünknek a sáfára.

Nagyon természetes, hogy a nevelőiskolák a *közösségnek* ezt az eszméjét annál sikeresebben szolgálhatják, mennél egységesebb a szervezőtök s mennél kevésbé tagoltak maguk között. Ebből pedig az következik, hogy a nép valamennyi gyermeke számára tulajdonképen csak egyféle nevelőiskolát kellene létesítenünk.

Tudva azonban azt, hogy ez a kívánság a gyakorlati életben oly akadályokba ütközik, amelyek elháríthatatlanok: legalább arra kell törekednünk, hogy a nevelőiskolának a tagozódása a lehető legszűkebb határok közé szoríttassék. A társadalmat alkotó egyedeknek a

munka- és foglalkozáskörök szerinti csoportosításából szinte önkényt következők a nevelőiskolának már fennebb jelzett hármas fokozata: nép-, közép- és felsőiskola, vagyis a jelenleg nálunk dívó elnevezés szerint: nép-, polgári és középiskola.

Lássuk, hogy mi az alapja ennek a tagozódásnak. A nevelőiskola fokozatai szorosan összefüggnek az élethivatások követelményeivel. Ezeket pedig két főcsoportba kell foglalnunk:

I. A nagyobb csoportot azok az élethivatások alkotják, amelyek körében az egyedek munkája mások életszükségletei- és élvezeteinek a szolgálatában áll (negotia illiberalia). Az e csoportba tartozó élethivatások munkásainak az iskoláztatása nagyon el volt hanyagolva; csak a legújabb korban fordít rá az állam és a társadalom nagyobb figyelmet. Az erejüket kimerítő munka nyomása is gátló hatással van lelki tehetségeik fejlődésére. Szellemi szükségleteik kielégítéséről az elemi (nép) iskola gondoskodik, amelynek alsó négy osztálya azonban a nevelőiskola többi fajainak is alapvető iskolája.

II. Egyenes ellentéte annak az élethivatások ama csoportja, amelynek körében az egyedek kiválóképen a tudományos és a művészi gondolkodások kifejtésében, önálló művelésében találják munkásságuk célját. Az ő munkájuk az eszményi, a közvetlen értékkel bíró elemek valamely nemét tartalmazza s egyenes kapcsolatban áll a társadalom erkölcsi emelésével. Foglalkozáskörük a negotia liberalia, a tudomány és a művészet. Ide tartoznak a művelt emberek — igazi jelentésében értve a fogalmat — és a tudósok, akiket modern felfogásban teljesen egyenlő értékűeknek kell vennünk, miután a tudós értéke sem haladhatja meg az emberi fejlettség legmagasabb eszményét. A művelt gyáros és a művelt kereskedő, akit a nemzetgazdasági, a kémiai és technológiai folyamatok foglalkoztatnak, aki üzletágának a kereskedelmi és az iparpolitikához, a törvényhozáshoz, a társadalomhoz való viszonyát kutatja, úgy nemkülönben a művelt földbirtokos, aki hivatáskörének különböző tudományos és társadalmi viszonyai iránt érdeklődik: a tudóssal egyenlő értékű tagjai a társadalom felsőbb rétegének. Szellemi munkát fejtenek ki ők is, amely a természettudományok, a technológia és a nemzetgazdasági problémák mélyebb és kiterjedtebb ismeretével s nem ritkán modern nyelvi tanulmányokkal s irodalmi ismeretekkel jár. A szellem e munkásainak a szolgálatában áll a nevelőiskola felső fokozata, mint a tudósok és a művelt körök nevelőiskolája. Hivatásuk követelményeihez képest ez a felsőbb iskola két ágra oszlik: 1. a gimnázium, amely a tudományos pályákra nevel, és 2. a főreáliskola, amely a modern képzés magasabb fokának veti meg az alapját.

III. A nevelőiskola két szélső fokozata — az alsó- és felső fok —

mintegy ellentétet alkotnak annyiban, amennyiben munkakörük és életviszonyaik tekintetében ellentétben állanak egymással a nép amaz osztályai is, amelyeknek a szolgálatában állanak: t. i. a leginkább fizikai munkából élő alsó-népréteg és a kiválóképen szellemi munkával foglalkozó műveltek köre.

A társadalom ezen szélső rétegeinek közvetítő kapcsául szolgál az ú. n. *középosztály*, amely mind az alsó, mind a felső néposztállyal szoros kapcsolatban áll. Zömét a városi polgárság teszi a hivatalnokok ama körével, amelynek a műveltsége meghaladja a népiskola nyújtotta képzettséget, de alatta marad a felső osztály műveltségi fokának. A népiskola tehát nem elégítheti ki a középosztály oktatásbeli igényeit, holott a felső iskolák (értve a gimnáziumot és a főreáliskolát) meghaladják. Nevelőtanítási szükségleteik kielégítésére tehát elengedhetetlen a nevelőiskolának olyan fokozata, amely középhelyet foglal el az elemi- és felsőiskola között; s ez a Mittelschule vagy Realschule (hatosztályú) Németországon, hazánkban pedig a polgáriskola. Ez a középfokú iskolafaj az általános irányú nevelőtanításnak azt a fokát nyújtja, amely a művészi ipar, a kereskedelem, valamint az állami, megyei és városi közigazgatás középső fokának szükségleteihez van alkalmazva.

A mondottak alapján tehát a nevelőiskolának a jelenkor közgazdasági és társadalmi viszonyaihoz alkalmazott fokozatai a következők:

I. *Népiskola*, a szorosabb értelemben vett munkásosztály, a napszámosok, földművesek, mesteremberek és gyári munkások, valamint a közigazgatás alsófokú alkalmazottai részére. Ennek a tagozatai

a) A népiskola *alsó tagozata*, az elemi iskola I—IV. osztálya, fiúk és leányok számára: a nevelőiskola közös törzse a néprétegek mindegyikének gyermekei részére a tanítás kezdő fokán.

b) A népiskola *felső tagozata*, V—VIII. osztály, ugyancsak fiúk és leányok részére. Nálunk ez a tagozat ez idő szerint még csak a mindennapi tanfolyam V—VI. osztályából áll, amelyhez három évi ismétlő iskolai tanfolyam járul, nagyobb községekben a következő elágazással: gazdasági ismétlő-iskola, iparos- és kereskedő mesterinas-iskola (a szakiskolák alsó foka).

II. *Középiszkola*, a fejlettebb (művészi) ipar, a kereskedők, közép-birtokosok, a közgazdaság és a közigazgatás középfokú alkalmazottai számára (ideértve az adó-, posta-, táviró- és vasúti szolgálat kezelőtisztviselőit is). Tagjai:

a) A polgáriskola (Mittel- vagy Realschule).

b) A felsőbb leányiskola.

Mindkettő hatosztályú (5—10 iskolai évfolyam). Egy éves ka-

tonai szolgálat joga. A IV. osztályból átlépés különböző szakiskolákba.

III. *Felső iskolák*, a tudomány, a magasabb műveltségi körök, a nagybirtokosok, nagy (gyár) iparosok, nagykereskedők és a katonatiszti pálya szolgálatában. Fajai:

- a) a gimnázium,
- b) a főreáliskola,
- c) leánygimnázium.

Mindegyik nyolcosztályú (5—12 iskolai évfolyam). Átlépés a főiskolákba és a felsőfokú szakiskolákba (az akadémiákba).

A nevelőiskola ezen fokozatai s illetőleg fajai teljesen kielégítik társadalmunk nevelőtanítási kívánalmait, ha

a) szervezetők és tanítási tervök megfelel a céljoknak s a modern pädagogia követelményeinek;

b) a minősítési törvényt a jelzett irányban a törvényhozás útján módosítják;

c) a katonai szolgálat egy éves kedvezményét a VI. osztályt sikerrel végzett ifjaknak biztosítják;

d) a felső iskolák egységes jogosítása végre megvalósul.

Az első három feltétel Németországon már megvalósult, miután tudvalevőleg a közép- és felsőiskolai VI. osztályt sikerrel végzett ifjak nemcsak egy éves önkényességi joggal bírnak, hanem a fennebb jelzett állásokra is minősítést nyertek. S miután ez a rendelkezés, a hadseregének és hivatalainak kiváló működéséről ismeretes Németországon bevált, nem tudom belátni, hogy miféle elháríthatatlan akadályokba ütközhetnek a dolog nálunk, ha a minisztériumok észszerű voltáról meggyőződnek.

Az én szavamnak persze nincsen elég súlya arra, hogy a vázolt rendszer az illetékes faktoroktól a megérdemelt figyelemben részesíttessék. Legyen szabad tehát a németek nagytekintélyű professzorára, dr. W. Rein-ra utalni, aki a fenti értelemben javasolja az Erziehungsschule három fokozatának a szervezését. S valóban figyelemre méltó — amit különösen ki kell emelnem — hogy Rein a nevelőiskolának ez idő szerint Németországon oly sokfelé elágazó középső és felső fokát a fennebb megnevezett néhány iskolafajba óhajtja egyesíteni, tehát lényegében csak azokat az iskolafajokat akarja a nevelőiskola rendszerében a jövőben érvényesíteni, amelyek nálunk ez idő szerint — habár a középső fokozata nagyon hiányos tanítástervvel és szervezettel — *tényleg már fennállanak*. Tanúskodik erről az előrebocsátott fejtegetés és felosztás, amelyben *lehetőleg hűen törekedtem tolmácsolni Rein okoskodását és javaslatát*.

Az az ellenvetés, hogy abból, hogy Rein javaslata megfelel a

németországi viszonyoknak, még nem következik, hogy a mi viszonyainknak is megfelel: a fennebbi fejtegetésre egyáltalán nem alkalmazható; mert Rein a nevelőiskola tagozódását az államot alkotó nép természetszerű tagozódásához alkalmazza, még pedig a fennebb körülírt három főcsoport szerint, amely tényleg épen úgy meg van nálunk (és a többi európai államokban is), mint Németországon. Különbőség e részben csak az ország kulturális viszonyaival összefüggő arányban mutatkozhatik, amelyben az illető osztályokhoz tartozó honpolgárok száma akár a lakosság összes számához, akár kölcsönösen egymáshoz áll; ennek a folyamánnyaképen a hazai viszonyok szerint változni fog nálunk a felállítandó közép- és felsőfokú nevelőiskolák száma és részben a nevelőtanítás terve is, de *maguk a fokozatok* a fennebb kifejtett javaslat szerint lényegükben változatlanul megmaradnak. Erre utal különben a történelmi fejlődés is, amelynek folyamán amaz iskolafajok hazánkban tényleg már kialakultak. Nyilvánvaló tehát, hogy korántsem idegen intézmény átültetéséről, hanem a már meglevő iskolafajok helyes szervezéséről van szó.

Nagyon figyelemre méltó továbbá az is, amit Rein a szakiskoláról mond. Mielőtt a tanuló valamely szakiskolába lépne, szüksége van az általános irányú nevelőtanításra, a lelki életnek az erkölcsi irányban való megszilárdulására. Ez a követelmény fejezi ki az iskolák két főcsoportjának — a nevelő- és szakiskolának — egymáshoz való viszonyát, amelynek egyik sarkalatos tétele: senki se lépjen át a nevelőiskolából nagyon korán a szakiskolába. Mert akkor, amikor a tanuló a szakiskolába lép, egyéniségének az erkölcsiség irányában már annyira fejlettnak kell lennie, hogy azontúl már önnönmaga becsületbeli kötelességének tartsa *erkölcsi jellemmé* való fejlődését. Az értelmiség szempontjából meg szükséges, hogy a tanuló, mielőtt a szakiskolába lépne, lehetőleg sokoldalú és mély alapot nyerjen még a nevelőiskolában a szakképzés sikeres elsajátítására. Ha ezt be nem várja, akkor a szakiskolában idő előtt áll be a tanuló szellemi látkörének a korlátozása (szűkülése), a sokoldalú érdeklődés pedig, amely az egyéniség valódi értékét teszi, idő előtt eltompul. Ennek az elháríthatatlan következménye azután, hogy a szakpályákra elfogult, gépies fejeket képezünk, akik gyámoltalan munkásai lesznek az illető foglalkozási körnek.

Az állami s társadalmi szervezet összmunkája a munkafelosztás elve szerint tagolva van; hiba volna azonban, ha egyes tagozatai mereven elkülönülnének a társadalom általános érdekeitől és feladataitól. Ennek elhárítása végett elengedhetetlen, hogy a különböző szakpályák körébe sorakozó egyének csakis akkor lépjenek az összmunka valamelyik szakának a terére, ha már világos áttekintést nyertek az egész

társadalom feladatairól. A helyes összeműködésre ugyanis csak az egész fölötti biztos áttekintés képesíti az embert. A társadalom minden tagjának át kell hatva lennie attól a tudattól, hogy munkásságával az egésznek a sikerét kell előmozdítania. Evégből azonban mindenekelőtt azt az általános gondolkört kell elsajátítania, amely őt az áttekintésnek kellő magaslatára emeli, amely arra képesíti, hogy a saját hivatáskörének a gyakorlása mellett másokra is figyelmet fordíthasson. Ha az ifjúság még a szakiskolát megelőző tanfolyamban meg nem tanulja, hogy a társadalmi szervezet összmunkáját a maga egészében áttekintse, akkor könnyen megeshetik vele, hogy élethivatást választ anélkül, hogy azt igazán ismerné. A társadalmi munka egyes tagozatai pedig nem fognak egymásba kapcsolódni, nem működhetnek össze. Mindezek folytán az általános képzés nyújtotta biztos alap hiánya nemcsak az egyes foglalkozások körének okoz kárt, hanem egyuttal a társadalmi szervezet összmunkájának is hátrányára van. A fennebb jelzett sarkalatos tételnek tehát: beható általános képzés előzze meg a szakképzést, avagy más szóval: előbb a *nevelőiskola* s csak azután a *szakiskola* — mind az egyes életpályák, mind az összmunkásság szempontjából nagy jelentősége van.

Ípen azért határozottan elítélendőek a kevert jellegű iskolák. Ott, ahol a képzés mindakét nemét akarják gyakorolni, egyaránt kárát vallja mind az általános képzés, mind a szakoktatás. Hogy az ilyen kevert jellegű iskolák a képzésnek egyik ágát sem művelhetik kielégítő módon, arra tanulságos példák nálunk: a polgáriskola felsőbb osztályainak ipartanműhelyes kapcsolata és a felső kereskedelmi iskola. Az előbbi már megszűnt, az utóbbi pedig (nehánynak a kivételével) sajátlagos rendeltetésének ellenére hivatalnok-aspiránsokat képez. Rein a németthoni iskolák közül «mint világos példát» ide sorolja a tanítóképezdét. Ennek a feladata — úgymond — tudvalevőleg az, hogy a szakképzés mellett általános képzést is nyújtson. Ebben a természetellenes kapcsolatban (Rein szerint *házasságban*) azután egyik feladatának sem lehet sikere. Innen van az a *félműveltség*, amely nem ritkán válik gúny tárgyává a társadalomban. A tanítóképző-intézetek helyes szervezete tehát azt kívánja, hogy az ifjak előbb valamely nevelőiskolát végezzenek, s csak akkor lépjenek be a tanítóképzőbe, amely tisztán szakiskola módjára lenne szervezendő.*

Visszatérve a nevelőiskola három fokozatára, közülök csak a középső tagozattal szándékozom tüzetesebben foglalkozni. A felső isko-

* Talán a reformált hatosztályú polgáriskola lehetne nálunk az a nevelőiskola, amely a tanítóképző intézetnek megfelelő alapul szolgálhatna. Kétségtelen, hogy akkor sokkal sikeresebb lenne a működése.

lák (gimnázium és főreáliskola) csak néhány évvel ezelőtt kaptak új tanítástervet s általában véve megfelelően vannak szervezve; hogy a minősítési törvény módosítása kedvező hatást gyakorolhat rájuk, arról alább amúgy is lesz szó. Az elemi iskolák tanítási terve (s törvényök revíziója) most van napirenden s hihetőleg ki fogja elégíteni jogos várakozásunkat.

Tüzetesebb tárgyalást igényel azonban a nevelőiskola középső fokozata, a negyed század óta vajudó *polgáriskola* ügye. Dr. Rein fennebb tolmácsolt fejtegetése igazolja, hogy jó nevelőtanítási intézet volt ez a mi polgáriskolánk abban a szervezetben, amelyben Csengery 1868-ban megalkotta volt; csak az volt a baj, hogy már egy évtized múlva megrontották felső osztályait annak az ipartanműhelyes kapcsolatnak a rossz szervezésével. Erre pedig az indította az ipartanműhelyes kapcsolat eszméjének apostolait, hogy az V—VI. osztály gyakorlati szaktanfolyam hiányában szerintök soha sem fog benépesedni. Pedig hát mindössze csak 2—3 éve állt még fenn akkoriban az első hatosztályú polgáriskola V—VI. osztálya! Milyen elfogultságra (hogy ne mondjam tájékozatlanságra) vall, néhány év tapasztalataiból fegyvert kovácsolni valamely egészen új, addig teljesen ismeretlen intézmény életrevalósága ellen! Hisz abban az időben szinte versenytársa volt még a hatosztályú polgáriskolának a már néhány évtizedes múltjából ismert s különösen a hetvenes évek elején nagy népszerűségnek örvendett hatosztályú reáliskola, amely csak 1877—78-ban lett nyolcosztályúvá. Gondoljuk csak meg, hogy mennyi idő kell ahhoz, amíg valamely teljesen új intézmény gyökeret ver a köztudatban! Itt az ország nyugati határán, amely pedig a kultúra fejlettségéről ismeretes, a nyolcvanas évek elején is még *teljes tájékozatlanság* uralkodott a polgáriskola tekintetében még tanügyi körökben is. Tájékoztató cikkeket írtam a helyi lapokba, de egyúttal tájékoztató füzeteket is adtam ki s terjesztettem évről-évre a megyében nemcsak magyar, hanem német nyelven, s mégis néhány év telt el, míg a lakosság végre tájékozást szerzett intézetünk felől. Különben így volt ez még a 80-as években is országszerte, ami abból is kitűnik, hogy 1887-ben az országos egyesületünk közgyűlése is szükségesnek látta tájékoztató könyvecskék kibocsátását. Ki csudálkozhatnék már most azon, hogy az 1876-ban teljes hatosztályúvá fejlődött 1—2 polgáriskola két felsőbb osztálya 1879-ig nem tudott benépesedni! Vártak volna csak még néhány esztendeig s adtak volna neki 1879-ben *érdemes tanítástervet*, ahelyett, hogy az ipartanműhelyes kapcsolattal, majd pedig a minősítési törvénnyel, teljesen megnyomorítsák azt a sokat gáncsolt két felső osztályt, akkor azóta már bizonyára felvirágozott volna épen úgy, mint Németországon.

Azon az 1879-iki ankéten azonban az intézmény helyrehozhatatlan kárára az ipartanműhelyes kapcsolat eszméjének bajnokai nem hallgattak Csengery szavára, s az ő okos fejtegetése ellenére, amely sokban emlékeztet Rein fennebb közölt érvelésére, kimondták az ipartanműhelyek felállítását. S mintha ez magában véve még nem lett volna elég hiba, a kivitelben még tetézték azt a kapcsolatnak olyanra gyarló keresztülvitelével, hogy szinte csodálkoznunk kell az intézők avatatlanságán. Heti 24 órai műhelyi munka mellett a IV—VI. osztálybeli tanulók kötelesek voltak az illető osztályok összes tanítási tárgyait is épen úgy elsajátítani, mint az ipartanműhelyet nem látogató társaik. Hogy ezt a képtelenséget valamennyire mégis csak valószínűvé tegyék, jelentékenyen redukálták az V—VI. osztályok tanítási anyagát; ennek a sajnos következménye persze az lett, hogy a tanműhelyet nem látogató tanulók képzettségének színvonalát is leszállították, anélkül azonban, hogy a műhelyi munkára terelteknek elfoglaltságán kielégítő módon segítettek volna. Így azután teljesen megfosztották azt a két osztályt az életerejétől. Valósággal *«kevert iskolát»* csináltak azokból az osztályokból (l. fennebb), aminek következtében sem az általános, sem a szakképzésnek nem tudtak eleget tenni, amint azt Csengery előre megjósolta volt. Ki csodálkozhatnék már most azon, hogy az ipartanműhelyes tanítástervvel megrontott felsőbb osztályokból kikerült ifjak oly gyarló képzettséggel léptek a számukra fenntartott hivatali állásokra, hogy ott csak ügyel-bajjal tudtak megfelelni feladatuknak. Így azután csakhamar megfosztották őket a minősítési jogoktól, amelyeknek okos tanításterv mellett bizony eleget tudtak volna tenni, épen úgy, ahogy Németországon mind a mai napig közmegelégedésre tényleg jól meg is felelnek. Minősítési jogok teljes híjával természetesen üresen maradtak az V—VI. osztályok termei; azaz hát — s ez épen a létjogosultságuk mellett bizonyít — akárhány helyen mégis csak volt átlag annyi növendékük, mint egyes főreáliskolák felsőbb osztályainak. De hogy népszerűvé lenni nem tudtak, azon nincs miért csodálkoznunk.

Annyival csodálatosabb azonban az, hogy azt az 1879-iki *felsőszeg* tanítástervet mind a mai napig annak ellenére is fenntartották, hogy az ok, amelynek silány voltát köszönheti, már rég megszűnt; az ipartanműhelyek ugyanis mindjárt a keletkezésüket követő években egymásután megszűntek s így már régen gondoskodni kellett volna a kapcsolatuktól olyan gyorsan s oly természetes módon megszabadult felsőbb osztályok számára új tanításterv kibocsátásáról. Mert hát méltóztassék csak elképzelni egy középfokú iskola V—VI. osztályát, amelyet 15—17 éves ifjak látogatnak, *heti 15—17 órai tanítással* (ének-, torna- és rajz kivételével)! Akárcsak a népiskola I. osztályában! S az

ilyen abszurd tanításterv negyedszázadig marad érvényben! Hihető-e ez? Az Orsz. Közokt. Tanács lassú tempóját tekintve pedig — tartok tőle — még eltarthat vagy öt esztendeig, míg új tanítástervhez jutunk.*

Rein a középső fokú nevelőiskola — tehát a mi polgáriskolánk — számára mindössze hat osztályt hoz javaslatba a jövőre nézve is. Ennek a hat osztálynak egyéves önkénytelenségi katonai szolgálatra szóló s hivatali állásokra is minősítő jogosultsága van. Jogosítványai tehát Németországon hat osztály mellett is ugyanazok, amelyeket az Orsz. Polg. Isk. Egyesület hozott javaslatba és illetőleg kérelmezett a minisztériumtól a mi polgáriskolánk számára, de — a napirenden levő s már évek óta kilátásba helyezett reform útján — hét osztályra kiegészített alakjában. E szerint nálunk hét osztály elvégzése szükséges azokra a jogosítványokra, amelyekre Németországon hat osztály is elégséges. S vajon miért? Talán fejlettebb a mi kulturánk a németekénél? Avagy gyengébb a mi tanulóink szellemi képessége a németekénél? Vagy talán rosszabbak nálunk az iskolák? Nem tudunk olyan sikeresen tanítani mint ők? Avagy fokozottabb követelményeket támasztunk mi a hivatalok működésében és a hadsereg harcolóképességében, mintsem a németek?

Mindezekre a kérdésekre tagadólag kell válaszolnunk; de akkor tagadnunk kell azt is, hogy nálunk hét osztály elvégzésére lenne szükség azoknak a jogosítványoknak az elnyerésére, amelyekre Németországon hat is elegendő.

Több mint 20 éve, hogy nálunk a jelenleg is érvényben álló minősítési törvényt megalkották. S abban az időben — valljuk meg — iskoláink még nem állottak azon a színvonalon, amelyre mai napság emelkedtek. A polgáriskola V—VI. osztálya, amint fennebb láttuk, meg épenséggel visszafejlődött volt, azaz rosszabb lett. Aztán — mi túrés-tagadás — szeretjük is egy kissé a luxust. Megcselekedte hát a kormány a törvényhozás útján, hogy érettségihez kötötték még az adóhivatali, posta-távírói és vasúti szolgálatot is, ahol annak előtte középiskolai képzettséget sok esetben egyáltalán nem kívántak. Egyik szélsőségből a másikba csaptak át. Így jött létre azután az a visszás állapot, hogy minősítési jogosultsága csak a négy osztálynak és az érettséginek van; a hatosztályú képzettség pedig hivatalra való képesítés tekintetében semmivel sem ér többet, mint a négyosztályú. Azóta

* A népiskolai tanításterv mintegy öt év óta készül. A polgári leányiskolai tanításterv kibocsátását is egyre várjuk. Mintha a tanácsban ugyanarra az egy bizottságra kellene bízunk az összes tanításterveket! Avagy az állandó bizottság tagjain kívül más nem ért hozzá?

már meggyőződünk ugyan róla, hogy túllöttünk a célon, de most meg már nehéznek látszik, hogy visszacsinálják a dolgot. Anélkül pedig a *hatosztályú* középfokú iskola meg nem állhat. S ez az oka annak, hogy a polgáriskolai reform is az eddigi hatosztály helyett hét osztályra irányul, érettségi vizsgálattal. Pedig a Rein-féle Mittelschule* (Realschule)-hoz hasonlóan nagyon életrevaló iskola lenne a mi hatosztályos polgáriskolánkból is, ha ésszerű tanítástervet adnának neki. Ellengedhetetlen föltétele azonban a minősítési törvény fönnebb jelzett módosítása.

Vizsgáljuk csak egy kissé behatóbban azt az adóhivatali, posta-távirói és vasúti kezelési szolgálatot; kell-e ahhoz — a megfelelő gyakorlaton kívül, amely ott a hivatáskörben teljesítendő gyakornoki szolgálat idejében sajátítható el — nagyobb iskolai képzettség annál, mint amely egy jól szervezett polgáriskola hatosztálya folyamán elsajátítható? Amellett figyelemmel kell lennünk arra is, hogy ama szakpályák számára ma már külön szaktanfolyamok is állanak fenn, amelyeket az illető fiatal embereknek ugyancsak el kell végezniök. Úgy nemkülönben a közigazgatás és egyéb hivatali szolgálat hasonlófokú állásainak a sikeres betöltéséhez is teljesen elegendő lenne az új tanítástervvel reformált hatosztályú polgáriskola nyújtotta képzettség. Tudomásom szerint a minisztertanácsban már szóba is került a minősítési törvény módosításának a kérdése; a posta-távirói szolgálatban meg már kísérletet is tesznek a gyakorlati úton való segédtszti képzettséssel, amelyhez csak négyosztályú előképzettséget kívánnak.

A minősítési törvény szóban forgó módosításának előnyei nyilvánvalóak. Csak néhányra akarok itt rámutatni:

1. Mindazok a tanulók, akik (a szüleikkel együtt) már a IV. osztály végeztével tudatával vannak annak, hogy se főiskolába (egyetem, műegyetem, stb.) se szakiskolába nem fognak menni, hanem valamelyik középfokú hivatali pályát választanak élethivatásul: már a IV. osztályból fognak átlépni (tantervkülönbözeti vizsga alapján) a gimnázium- és a főreáliskolából a polgáriskola V. osztályába.

2. Hasonló kiválás fog bekövetkezni a gimnázium és a főreáliskola VI. osztályából azok részéről, akik csak ez osztály elvégzése után mondanak le véglegesen a főiskolai tanulmányokról, hogy valamelyik hivatali pályán keressék boldogulásukat, amire a minősítési törvény jelzett módosítása fogja jogosítani őket.

* Félreértések elkerülése végett szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a Mittelschule-t cikkelyem folyamán mindenütt a Rein-féle javaslat értelmében veszem, amint szerinte hatosztályos alakjában Németországon a Höhere Bürgerschule, Mittel- und Realschule helyébe lépne.

Ez a kiválás javára lesz a nevezett iskoláknak; már az V. osztálytól kezdve kevesebb lesz a tanítványaik száma, miután leginkább csak azok fognak megmaradni, akiknek nemcsak tehetségük, hanem kedvük is van a tudományos pályákon való működésre. A sokat vitatott zsúfoltság megszüntetésének tehát a minősítési törvény módosítása lehet egyik hathatós faktora.

3. Abban a tudatban, hogy a fentebb jelzett hivatali pályákra az új tanítástervvel reformált polgáriskolák VI. osztályának a sikeres elvégzése épen úgy jogosít, mint akár a gimnáziumi, akár a főreáliskolai VI. osztályú bizonyítvány: mindenesetre arra fogja indítani a szülők közül mindazokat, akik egyáltalán nem gondolnak arra, hogy fiaik főiskolai tanulmányokat végezzenek, hogy ezek már az I. osztálytól fogva a polgáriskolát látogassák. Ennek folyományaképpen természetesen már a gimnázium és főreáliskola alsóbb osztályaiban is mérsékelve lenne a zsúfoltság. S ha ez az első osztályban egyelőre talán még kevésbé mutatkoznék is, a II. osztálytól fogva már mind határozottabban nyilvánulna.

Ha egyáltalán segíteni akarunk az ú. n. felső iskolák zsúfoltságán, akkor a jelzett irányú módosítás mind a minősítési törvényen, mind a polgáriskola szervezetén és tanítástervén elengedhetetlen.

4. A szóban forgó hivatalokban akkor mindenesetre csökkenék a sorsukkal elégedetlen hivatalnokok száma. Az érettségivel hivatalba lépő fiatal ember ugyanis rendszeren nagyobb igényeket támaszt, mint amennyi egyhamar kielégíthető lenne; azután meg innen is, onnan is, tudomást szerez a vele érettségit tett olyan társainak kedvező helyzetéről, akik az érettségivel valamely főiskolába mentek. «Miért nem ment ő is? ... Akkor nem kellene küzdenie a hozzája nem méltó (!) helyzetében». Nem kicsinylendő dolog ez s egyáltalán nem közömbös valamely életpályán, hogy munkásai *minő életkedvvel* teljesítik hivatásukat.

Ellenben az a fiatal ember, aki már jókor megbarátkozik azzal a gondolattal, hogy életét a hivatalok alsóbb és középfoku állásaiban fogja eltölteni, minélfogva már kezdettől, avagy legalább már az V. osztálytól fogva a polgáriskolában végzi tanulmányait, kevesebb igényeket fog táplálni az életben s nagyobb megnyugvással fogadja majd a sorsát.

5. A jelzett okból az állam nem lesz kitéve annyi ostromlásnak a fizetések emelése iránt a XI—IX. fizetési osztályokba sorozott tisztviselők részéről; az állampénztár teljesítő képessége akkor majd kétségkívül könnyebben hozható összhangba a tisztviselők jogosnak látszó igényeivel.

6. A felső kereskedelmi iskolák tanítástervének sokat vitatott

kérdése is könnyebben oldható meg, ha megszűnik tisztviselőképző (azaz Rein-féle értelemben *kevert*) iskola lenni, hogy teljesen a kereskedelmi szakképzés szolgálatában álljon.

7. A polgáriskola reformja mindenestre könnyebben oldható meg, ha fenntartjuk a törvény által előírt hat osztályt; ez esetben a szakszerű feladat és a tanárképzés reformján kívül csak a már munkában lévő új rendtartás és tanításterv megállapítására van szükség. Mindennek szakavatott és a nevelőtanítás modern követelményeinek megfelelő keresztülvitele biztosítani fogja az iskolák működésének sikerét.

Alapos szakképzettségű tanárok, a jól felszerelt s a kitűzött magasabb célnak s a nevelőtanítás elveinek megfelelő rendtartással és tanítástervvel működő polgáriskolában hat év alatt a szóban forgó hivatali pályák igényelte képzettségnek ép oly magas fokára vihetik a tanulót, mint a gimnázium avagy a főreáliskola megfelelő osztályai-ban. Sőt arra való tekintettel, hogy a polgáriskola kötelezett tanítási tárgyképen csak egy idegen nyelvet tanít, az így megtakarítható időt pedig a többi tanítási tárgyak elsajátítására értékesíti, amelyekből a cél-nak megfelelő befejezett képzettséget nyújt: a tisztviselői állások szempontjából az ő abiturensei még előnyben vannak (s illetőleg lesznek) a felső iskolák VI. osztályát végzett tanulókkal szemben. Az az ellen-vetés tehát, hogy a hatosztályu polgáriskola végzett növendékeinek az illető hivatali állásokban való alkalmazása veszélyeztetné ama hivata-lok működésének a sikerét, a jelzett reform szigorú keresztülvitele esetében meg nem állhat. De nem jogosult ez az ellenvetés még azon az alapon sem, hogy a minősítési törvény javasolt módosítása eseté-ben a polgáriskola felsőbb osztályai-ba sok olyan növendék fog tódulni, aki a gimnáziumban nem boldogul. Szakavatott pædagogus ugyanis ma már nem kételkedik abban, hogy a latin-görög nyelvekben való elmaradás ellenére is jó hivatalnok válhatik abból, aki különben értelmes és törekvő tanuló. S egyáltalán abból, hogy valaki egyik-másik tárgyban nem boldogul, még nem következik az, hogy híjával van az értelmiségnek. Formális képző ereje meg egyaránt minden tantárgynak van, ha helyesen tanítják; a reális tárgyoknak épen oly mértékben, mint a klasszikus nyelveknek. Különben grammatikai és irodalmi tanulmánnyal is foglalkoznak a polgáriskolai tanulók; a ma-gyaron kívül tanulják hat év folyamán a német nyelvet is.

Az olyan tanuló pedig, aki nemcsak az idegen nyelvekben nem boldogul, hanem egyáltalán nincsen sem kedve, sem tehetsége a tanu-láshoz, az a polgáriskolában sem fog haladni s így nem is fogja si-kerrel elvégezni az újjászervezett V—VI. osztályt. A fennebb körülírt föltételek megvalósítása esetében tehát hasonló ellenvetések teljesen alaptalanok.

Az Orsz. Közokt. Tanács tudvalevőleg már foglalkozott egy ízben a hétéosztályú polgáriskola szervezetének és tanítástervének a kérdésével. A tanítás anyaga, amelyet a tanács annak idején az ő javaslatában a felső tagozat három évfolyama — az V—VII. osztályok — számára kijelölt, egyáltalán nem olyan terjedelmű, hogy az jobbra két év alatt sikeresen elvégezhető ne volna. Már akkor, amikor ez a javaslat megjelent, azt a benyomást keltette bennünk, hogy szinte fölösleges a hetedik osztály szervezése, amikor a javasolt anyag feldolgozására hat osztály is elegendő.* Hisz azokban a tárgyakban, amelyeket a jelenlegi tanításterv is felölel, a tanács felső tagozatos javaslata alig terjeszkedik túl azon az anyagon, amelyet az V—VI. osztályban eddig is elvégeztünk abban a 17—21 heti órában, amely e célra a heti 24 órai műhelyi munka mellett a «kevert» tanítástervben rendelkezésünkre állott; nyilvánvaló tehát, hogy azon esetre, ha a jövőben heti 30 óra fog rendelkezésünkre állani az V—VI. osztályban, nemcsak az eddig tanított tárgyra fog jutni a jelenleginél nagyobb óraszám, hanem új tárgyként a közoktatási tanács javaslata szerint a földrajz (2—2 óra), a trigonometria (2 óra), a jogi ismeretek (a jelenleg alkotmánytanra eső 2 órán felül még 2—2 óra) és közgazdaságtan (2 óra) is taníthatók két év folyamán abban az órászámban, amelyet az O. K. T. a javaslatában foglalt tanterv vázlatában megszabott. Igaz ugyan, hogy a három évre való felosztás mellett részletesebben lehetne tanítani a kijelölt anyagot; azután meg hétéosztályú iskolában a tanulók — népiskolai osztályaik beszámításával — összesen 11 évig tanulnak, hatosztályu szervezet esetében pedig csak 10 évig. Az sem szenved kétséget, hogy egy évi tanulmányi különbség éppen nem közömbös dolog, különösen 16—17 éves korban. Csak az a kérdés, hogy van-e rá valóban szükség azon életpályák szempontjából, amelyekre a polgáriskola előkészíteni hivatva van? Az O. K. T. javaslata oly szempontból készült, hogy a polgáriskola felső tagozata a szóban forgó életpályákhoz a megkívántató előképzettséget megadja; ámde a felölelt anyag csekély — s a jelzett cél szempontjából közömbös — különbséggel jól elvégezhető a hatosztályu polgáriskolában is. Van-e elegendő ok arra, hogy mereven ragaszkodjunk a hét osztályhoz? Az értelmi színvonalnak s az ügyességnek fejlődése, ami a 7. évtől még várható lenne, bizonyára ott a hivatalban való gyakorlati foglalkozás útján is okvetlenül bekövetke-

* Soha sem voltam híve a 7 osztálynak. A reformmozgalom megindításában magam is részt vettem, de mindig a hat osztály fenntartásáért küzdöttem. A hétéosztályos szervezet vitájába csak akkor elegyedtem, amikor a kettős tagozat ellen kellett síkra szállnunk.

zik. Másfelől tudnivaló az is, hogy a megfelelő gyakornoki működés után az illető fiatal embereknek még szakkurzusokat is kell végezniök s illetőleg (más pályákon) magán úton kell készülniök valamely szakvizsgára, erre pedig a hat osztály a fennebb mondottak értelmében teljesen megadja az általános előképzettség megfelelő fokát.

A mellett nem szabad megelégedoznünk arról sem, hogy a polgáriskolai tanulók 70%-a tulajdonképen nem 10, hanem 11—12 (sőt akárhány csak 13) éves korában lép az I. osztályba, tehát kevés kivétellel csak 17—18 (s illetőleg 19) éves korukban végzik el a VI. osztályt.* Tagadhatatlan, hogy a fejlettebb korral járó magasabb értelmiség is előmozdítólag hat az előírt ismeretek elsajátítására.

Hogy az ilyen képzettségű ifjak, akik azontúl a közszolgálat valamelyik ágában fejtenek ki komoly tevékenységet, arra is teljesen alkalmasak, hogy egy év alatt képeztesse ki katonává s sikerrel elvégezzék az önkénytesi iskolát: az nem szenved kétséget.

Különben arra való tekintettel, hogy a katonai szolgálatnak két évre való leszállítása már a közel jövőben várható; másfelől pedig azok az ifjak, akik sikerrel végezték a fennebb kifejtett módon reformált polgáriskola VI. osztályát, oly alapos képzettséget szereztek, hogy biztosan megállják az egy évi önkénytességi jogra minősítő vizsgát, amelyre akadálytalanul bocsáthatók: az önkénytességi jog föltétlen elnyerésének már nem tulajdoníthatjuk azt a döntő fontosságot a polgáriskola reformjának kérdésében, mint eddig. A fődolog mindenestre a minősítési törvénynek fennebb jelzett módosítása, még pedig első sorban nem is a polgáriskola érdekében, hanem a fennebb jelzett országos érdekekből és a felső iskolákra kiható jelentőségének okából.

„A közoktatás elsőrendű nemzeti feladat, amely egy egységes egész, amelyet nem lehet részekre szétbontani. A feladat egységéből pedig az következik, hogy az ezen feladat megoldására szolgáló szervezetnek is a lehetőségig egységesnek kell lennie. Közoktatásunkat ehhez képest egységessé kell tennünk abban az értelemben, hogy a közoktatás különböző szervei, fokozatai jól egymásba vágjanak, egymást kiegészítsék, egymás sikeres működését előmozdítsák s a nemzet zömének az általános alapismeretekre nézve egységes képzést nyújtván, ezáltal *a társadalmilag széttagolt nemzet összeforrasztásához s végeredményben a nemzet erejének növeléséhez hozzájáruljanak*; egysé-

* Nálunk ez tényleg így van s abban találok magyarázatát, hogy a falusi iskolákban, ahonnan növendékeink nagyobb része kikerül, 5—6 évi tanulásra van szükség annak az előképzettségnek a megszerzésére, amely a polgáriskola I. osztályába való fölvételre szükséges.

gessé továbbá oly értelemben, hogy a közoktatás élő tényezői: a tanítók, a tanulók, a felügyelő és vezető közegek összműködése sikeres legyen és testületi szelleme gyarapodjék, az iskolák fokozatai és nemei közt mutatkozó idegenkedés és elzárkózás megszűnjék, a feladatokat közösségének érzése hatályosabbá válják... E mellett sohasem szabad szem előtt tévesztenünk, hogy a közoktatás terén, kevésbbé mint bárhol, lehet és szabad tabula rasat csinálni, és hogy a múltnak fejleményeit a szellemi élet szükséges folytonossága szempontjából bizonyos határig respektálni kell...

«... A polgári iskola kiválóan gyakorlati irányu polgári képzést nyújtana s az egyéves önkéntesi szolgálatra is képesítene... sok tekintetben a mai reáliskola helyére lépne, de feladata nem a felsőbb oktatás számára való előképzés, hanem inkább a művelt polgári osztály kiegészítése, a különböző gazdasági szakpályák erőinek szolgáltatása volna».

Közoktatásunk kitűnő vezérének figyelemre méltó szavai is megerősítenek abban, hogy közoktatásunk szervezetében a nevelő iskolát a Rein-féle javaslat értelmében kell megalakítanunk. Miniszterünknek az 1896-iki kongresszuson kifejtett álláspontja azonban eltér Rein-étől abban, hogy «egységes» középiskolát kontemplál, amely «legfelsőbb osztályaiban némely tantárgyra nézve (melyek közé a görög is tartoznék) bizonyos választási latitude-öt» engedne meg. Ezen egyetlen középiskola mellett lépne azután a polgáriskola (sok tekintetben) a reáliskola helyébe 7—8 osztálylyal. Rein ellenben szükségesnek tartja mind a gimnázium, mind a főreáliskola fenntartását, de «egyenlő jogosításu» nevelőiskola alakjában; mellettök azután a Realschule (ami polgáriskolánk) *hatosztályu* nevelő iskola lenne.

A polgáriskola (avagy Realschule) hivatása azonban véleményem szerint az egységes jogosításu gimnázium és főreáliskola mellett sem lehet más, mint az egységes középiskola mellett; s ha Németországban Rein elegendőnek tartja a mienkkel teljesen egyező hivatásának a betöltésére a hat osztályt, akkor — a fennebb mondottak értelmében — nálunk sem kell több. És amint már fennebb láttuk, a nevelő iskolának szervezetére és fokozataira vonatkozó javaslat különben olyannyira beleilleszkedik közoktatásunk jelenlegi rendszerébe, hogy megvalósítása semmi rázkódtatással sem jár s sokkal könnyebben oldható meg nálunk, mint a középfoku iskolák (Mittel- und höhere Schule-k) túlön-túl sokféle fajával bíró Németországon.

Összefoglalva a mondottakat, a fennebb közölt javaslat megvalósítása a következőkben állana:

Az első lépés a minősítési törvény megfelelő módosítása (a fennebb jelzett irányban) és — amennyiben lehetséges — az egyévi önkénytes-

ségi jognak megszerzése a polgári és a felső iskolai (gimnázium és főreáliskola) VI. osztályt sikerrel végzett tanulók számára. Mindez tényleg már meg van a par excellence katonai és hivatali Németországon; s ha ott mind az állami és katonai szolgálat, mind pedig a honpolgárok érdeke szempontjából jónak bizonyult, akkor nálunk is be fog válni.

Egyidejűleg megállapítandó a polgáriskola új rendtartása és tanítási terve; midkettőre már becses dolgozat fekszik az O. K. T. asztalán. A kidolgozott javaslatok 7 osztályra szólnak ugyan, de fennebb kimutattuk, hogy hat osztályra való alkalmazásuk semmi különös nehézséggel nem jár. Az alsó négy osztálynak bizonyos fokú befejezett képzettséget kell nyújtania! ezek keretében tehát nincs szükség változtatásra. Új beosztás tehát csak a felsőbb osztályokban fogatosítandó.

Gondoskodni kell továbbá a tanárképzés reformjáról és a szakoszerű felügyeletről. Mindkettő különben is már elodázhatatlan feladat. Évek óta sürgetjük!

Miután a minősítési törvény jelzett módosítása és a polgáriskola reformja föltétlenül maguk után vonják a gimnáziumi és főreáliskolai tanulók létszámának az apadását s ezzel együtt a zsufoltásnak a megszűnését mind a felsőbb, mind (a legtöbb helyen) az alsóbb osztályokban is: ezek a felsőbb iskolák a jövőben teljesen a saját hivatásuk szolgálatában állhatnak és az *egységes jogosítás* megvalósítása céljából megfelelő tanítástervvel reformálhatók.

Ezzel kapcsolatban — bár nem lényeges dolog — meggondolandó lenne, hogy ne változtassuk-e meg a nevelő iskola e három fokozata közül a középső- és a felsőnek elnevezését is. Addig, amíg a népiskola és a főiskolák között a gimnáziumon és a főreáliskolákon kívül semmiféle más iskolafaj nem létezett, volt értelme annak, hogy az utóbbi két iskolafajt középiskolának nevezzék. De ma már ennek az elnevezésnek nincsen értelme, amint hogy a szakiskoláknál már meg is szűnt ez a «közép» jelző és a hajdani középipar- meg a középkereskedelmi iskola helyett az mondjuk ma már: felső ipar- s ill. felső kereskedelmi iskola. A fennebb közölt kimutatás szerint a szakiskolával szemben a *nevelő iskolát* különböztetjük meg, amelynek alsó foka az elemi iskola, középső foka a felsőbb leány- és a polgáriskola, felső foka pedig a gimnázium, a leánygimnázium és a főreáliskola. Ez utóbbi három iskolafajt tehát a *felső iskolák* közös elnevezés illeti meg.

A középső fokon meg a *polgáriskola* elnevezést nem tartjuk megfelelőnek. A hon polgára az is, aki a népiskolán túl már semmiféle iskolába nem jár, valamint az is, aki szakiskolát vagy főiskolát

végez; általában véve tehát a nevelő- és a szakiskola minden faja *polgári* iskola. Inkább helyén volna a «középiskola» elnevezés, de egyfelől zavart okozhatna eleinte, amíg a gimnázium és a főreáliskola számára javasolt *felső iskola* elnevezés nem megy át a köztudatba, másfelől meg üres, tartalmatlan, csak fokozatot jelent. Ellenben észszerűnek látszik a polgáriskola megnevezésére a Rein javasolta «*reáliskola*» elnevezés, amely leginkább kifejezi tanítástervének irányát. Kétségtelen, hogy ami polgáriskolánk tényleg a régi reáliskolának a helyét tölti be közoktatási rendszerünkben, tanításterve a főreáliskolához áll legközelebb, amelytől gyakorlatiasabb irányánál fogva különösen abban különbözik, hogy osztályainak a száma csak 6, s a nemzeti nyelven kívül, mint kötelezett tárgyat, csak egy idegen nyelvet tanít. Értendő ez természetesen a fennebb javasolt értelemben *reformált* polgáriskolára.

Lássuk már most, hogy a *szakiskolák* egyes fajai miféle kapcsolatban állanak a nevelő iskola fokozataival.

Legalsó fokozatában a szakiskola a népiskolával áll kapcsolatban az ismétlő iskoláztatás éveire terjedő hármas irányával, mint gazdasági ismétlő iskola, iparos inasiskola és kereskedő inasiskola.

A következő fokozatot alkotják azok az iskolák, amelyek akár az elemi iskola VI., akár a polg. és középiskola II. osztályából vesznek fel növendékeiket; a) gazdasági s ill. őstermelési irányban: a földműves-, az erdőőri-, a kertészképző és a vincellériskolák, valamint a bányaiskolák (előkészítő tanfolyama); b) ipari irányban: a különböző ipari szakiskolák (fa-, fém, szövő-, agyag-, kőfaragó ipar, stb.). Kereskedelmi irányban az e foknak megfelelő külön iskolánk nincsen.

A középfokú iskolák IV. osztályából vesznek föl a növendékeiket: a) a pomológiai tanintézet (Bpsten), a bányaiskolák (közös tanfolyama); b) a felső ipariskola, az iparművészeti iskola, a mechanikai tanműhely; c) a felső kereskedelmi iskola; — továbbá a tanítóképző intézet, a hadapródiskolák, a katonai főreáliskola, a tengerészeti akadémia.

A közép- és felsőfokú nevelő iskola VI. osztályából átléphetnek a tanulók — tanterv különbözeti vizsga alapján — a hadapródiskolák és a tanítóképzők III. évfolyamába; továbbá a reformált polgáriskola (avagy reáliskola) VI. osztályából az átlépés szabályozandó lenne (ugyancsak tanterv különbözeti vizsga alapján) a felső iskolák VII. és a felső kereskedelmi iskolák III. évfolyamába, úgyszintén a budapesti kereskedelmi akadémiában szervezett kereskedelmi szaktanfolyamba.

A felső iskolák VIII. osztályából átlépnének a tanulók (mint eddig is) az egyetemre, a műegyetemre s egyáltalában a különböző főiskolai jellegű szakiskolákba.

A teljesség kedvéért legyen szabad még néhány szóval a minősítési törvény módosításáról is megemlékezni. A IV. osztályra alapított minősítés körülbelül megmaradhatna a jövőben is; a reformált polgáriskola VI. osztályát végzett tanulókat meg jobbra mindazon állásokra kellene jogosítani, amelyeket a reformmozgalom a hétéosztályos polgáriskola abiturientseinek helyezett kilátásba. Csak néhányat említve itt: az adóhivatal, dohányjövedék, mértékhitelítő hivatal, posta- és távirói, vámhivatali és vasuti tisztai szolgálat (szaktanfolyam útján), állami, vármegyei és városi középfokú állások, stb.

Végül érdekesnek tartom itt megjegyezni, hogy Rein a közoktatásügy szervezetére vonatkozó javaslatában még 1902-ben¹ is az elemi iskola V. osztályára alapítja a nevelő iskola középfoku és felsőiskolai fajait, az előbbi — az ő Realschule-ját — öt osztálylyal, az utóbbiakat pedig hét osztálylyal szervezvén;² ujabban tehát Rein még közelebb hozta az ő reformjavaslatát a mi — mondhatnám — tényleges viszonyainkhoz, amennyiben fennebb közölt javaslatában a) a közép- és felsőfoku nevelő iskolák I. osztályába való fölvételre már az elemi iskola IV. osztályának a sikeres elvégzését kívánja meg, b) az osztályok számát pedig a középső fokon — Realschule és höherere Mädchen-schule — hat osztályban, a felső fokon meg nyolc osztályban kívánja megállapítani, tehát teljesen úgy, ahogy nálunk már ezidőszert meg is van.

A höherere Schule-kra vonatkozólag Rein megjegyzi, hogy közülök a reálgimnáziumot még *egyelőre* fenn kell tartani Németországon, mert el kell ismernie: «das mit Rücksicht auf die jetzigen bestehenden Bedürfnisse gewissen Berufschichten das Realgymnasium jetzt noch nicht zu entbehren ist».

Okulva a múltban elkövetett hibákon, legyünk rajta, hogy a minősítési törvény megfelelő módosításával és a jelzett irányú reformmal visszaadjuk a polgáriskolát eredeti rendeltetésének, ahogy Csen-gery megalkotta volt, Rein pedig a fent közölt fejtegetésével oly nagy-szerűen megokolta. Mégis csak megfontolandó, hogy akkor, amikor olyan kiváló pedagógus, mint Rein, az általános irányú nevelőtanítás szolgálatában álló iskolafajok szervezését a *jövőre nézve* oly irányban kívánja végrehajtani, ahogyan nálunk tényleg már kialakult volt s csak azért nem vált be, mert a középső tagozatot a fennebb kifejtett módon megfosztották életterejétől: akkor mi magunk ahelyett, hogy

¹ Pädagogik im Grundriss von Prof. Dr. W. Rein. III. Auflage, dritter Abdruck. 1902.

² L. a Polg. Isk. Közlöny 1904. évi 3. számában «A közoktatás szervezete, tekintettel a polgáriskolára» cím alatt.

ezt a külföldön a jövő szervezet megvalósítására mintaként felállított rendszert a fennebb kifejtett módon tökéletesítenők, a szükséges törvénymódosításokkal életképessé tennők, inkább veszni hagyjuk a polgáriskolát, mint a szervezet középső tagozatát, avagy oly műtétnek engedjük alávetni, amely lemetszi a fejét (V—VI. oszt.), hogy belőle «felső tagozat» címen különálló új iskolafajt alkosson. Ez ellen az áramlat ellen küzdenünk kell ép oly kitartással, mint a négyosztályra való redukció ellen; mert egyenesen végromlásba viszi ezt az intézményt, amelyet hatosztályos (de *helyes* szervezetű) alakjában most kellene létrehozni, ha még meg nem volna. Ez volt a meggyőződés, amidőn húsz évvel ezelőtt sorompóba léptem a polgáriskola reformja érdekében, s ezt vallom ma is; a hétosztály kiküzdése érdekében soha egy betűt sem írtam, de igenis felszólaltam akkor, amikor a «tagozatok» neve alatt tulajdonképen az intézménynek négy osztályra való lefokozását vették célba. Rein javaslata ennek határozottan ellentmond.

Vajha figyelemre méltatnák (ha nem is a magam, de legalább) Reinnek fennebb közölt fejtegetését.

KRAMMER JÓZSEF.

COMENIUS «SCHOLA LUDUS»-ÁRÓL.

A magyar művelődés történetében kiváló helyet foglalnak el azok az irodalmi alkotások, melyeket Comenius mint a pataki iskola reformátora bocsátott világgá. E művek közül időrendben a «Schola Ludus» a legutolsó s bár azt a célt, melyet szerzője eléje tűzött, a magyar iskolai életben el nem érhetette, mégis több szempontból megérdemli a vele való foglalkozást.

Mi a Schola Ludus? Dialogusokba foglalt Janua, iskolai színjáték, melyben a Janua száz titulusa van nyolc játékba foglalva, melyek ismét fölvonásokra és jelenetekre oszlanak. A játék Prologussal indul, amelyben el van mondva, hogy Ptolomæus Philadelphus király az ő bölcsseivel arról fog tanácskozni, miként tehetné az oktatást rövidebbé és könnyebbé, hogy a tudás az emberek között jobban terjedhessen, mint eleddig. Aztán föllépnek Ptolomæus és tanácsosai: Plato, Eratosthenes, Apollonius Rhodius és Plinius; amaz trónusára ül, ezek a mellette levő asztalhoz, és kezdődik a tanácskozás. A király fölteszi a kérdést. Először Plátó felel. Minden dolognak megfelelő nevet kell adni. Igenis, mondja Apollonius; a valódi képzés abban áll, hogy a dolgok sajátos, jellemző tulajdonságait ismerjük és mindegyiket illő szóval tudjunk jelölni. Ez a dolog kellemes, csak az a fő, hogy az ember azt a természetes rendet kövesse, amelyben a dolgok